

NEOREALİST TEORİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN BAĞDAT PAKTI ÜYELİĞİ

TURKEY'S MEMBERSHIP IN BAGHDAD PACT WITHIN THE FRAMEWORK OF NEOREALIST THEORY

Dr. Öğr. Üyesi Altun ALTUN

Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hakkari, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-2040-9965

Cite As: Altun, A. (2021). “Neorealist Teori Çerçevesinde Türkiye’nin Bağdat Paktı Üyeliği”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(53): 3233-3244.

ÖZET

Realizmin ikinci dünya savaşından sonra idealizme alternatif bir kuram olarak popülaritesi artarken 1970’lerde ise değişen uluslararası dengeler realizmin eleştirilmesine yol açmıştır. Bu eleştiriler realizmin revizyona uğramasına ve neorealizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Neorealist okul realist okulun bir alt dalı olarak devlet davranışlarından daha çok sistemi açıklamaya ağırlık vermektedir. Fakat aynı zamanda klasik realizmin uluslararası politikanın anarşik bir yapıya sahip olduğu, devletin en temel aktör olduğu, güvenliğin en önemli siyaset alanı olduğu ve gücün materyal kaynaklarının esas olduğu gibi temel varsayımlarını kabul etmektedir. Türkiye’nin Soğuk Savaş dönemi dış siyasetine baktığımızda da sistemsel iki kutuplu yapının dış siyasette iç dinamiklerden daha etkin olduğu genellemesini özellikle 1950’lere ilişkin olarak neorealist teoriden faydalanarak yapmak mümkün görünmektedir. Batı bloğu tercihi Türkiye’yi aynı zamanda Ortadoğu siyasetinde de Batı ile birlikte davranma noktasına getirmiştir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan güç dengesi devletlerin davranışları üzerinde etkili olmuş, buna göre de Türkiye için Sovyetleri dengelemek ABD ile ittifak yapmak gibi bir sonuç doğurmuştur. Türkiye böylece ABD’nin çevreleme siyasetinin Ortadoğu’da önemli uygulayıcılarından biri haline gelerek Irak, İran gibi bazı bölge ülkeleri ile Pakistan ve İngiltere’nin katılımıyla Bağdat Paktı’nın üyesi olmuştur. Bu çalışma, Türkiye’nin Bağdat Paktı üyeliğini neorealizmin temel varsayımları bağlamında ele almaktadır.

Anahatar Kelimeler: Neorealizm, Türkiye, Bağdat Paktı

ABSTRACT

While the popularism of realism increased as an alternative theory for idealism after the Second World War, the change in the international balances resulted in the criticism of realism in the 1970s. These criticisms caused the revision of realism and the emergence of neorealism. The neorealist school as a sub-branch of the realist school focuses on explaining the system rather than government's behaviors. However, it also accepts the basic assumptions of classical realism that international policy has an anarchic structure, the government is the only actor, security is the most important political sphere, and material sources of power are the fundamentals. When we look at Turkey's foreign policy during the Cold War, it seems possible to generalize under the neorealist theory, especially regarding the 1950s, that systemic bipolar structure was more efficient than internal dynamics. The choice of the western bloc brought Turkey to the point of acting together with the West in Middle East policy, as well. The power balance that emerged after the Second World War had an impact on the governments' behaviors; accordingly, Turkey's balancing the Soviets resulted in an alliance with the USA. Turkey became a member of the Baghdad Pact with certain countries in the region such as Iraq and Iran with the attendance of Pakistan and England, thus becoming an important implementer of the USA's containment policy in the Middle East. This study deals with Turkey's membership in the Baghdad Pact within the context of the basic assumptions of neorealism.

Key Words: Neorealism, Turkey, Baghdad Pact

1. GİRİŞ

Günümüzde uluslararası ilişkilerin doğasını anlamaya ve açıklamaya yönelik değişik teoriler ortaya atılmıştır ve atılmaktadır. Bu teorilerin bir kısmı eski geçerliliğini ve itibarını kaybetmiş olsa da uluslararası ilişkilere ilişkin teorik düşünmeye ve yeni teoriler geliştirmeye ışık tutmaya devam etmektedir. Uluslararası ilişkilere ilişkin teorilerin veya uluslararası politikayı anlaşılır kılmak veya açıklamak için ortaya atılan teorilerin tarihsel geçmişi çok eskiye dayanmamaktadır. Bu konuyla ilgili tarihsel bir başlangıçtan hareket etmek gerekirse günümüze ilişkin siyasal ve toplumsal teorilerin yoğun bir şekilde ortaya çıktığı 18. ve 19. yüzyıla dayandırabiliriz. Özellikle 19. yüzyıldan sonra dünyada meydana gelen hızlı değişim ve bu değişimin sadece ortaya çıktığı yerle bağlı kalmadan tüm dünyayı etkilemeye başlaması ile birlikte uluslararası alana ilişkin teorik çözümler ortaya çıkmıştır. Ancak sistematize edilmiş teorilerin uluslararası politikayı açıklanabilir kılmaya çalışmaları 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu dönemde uluslararası politika için ağırlığını hissettiren teori idealist yaklaşım idi. Ancak Batı Avrupa merkezli olup bütün dünyayı dolaylı veya dolaysız etkileyen, birinci dünya savaşı ile ikinci dünya savaşı sırasında çıkan siyasi ve ekonomik krizler uluslararası politika üzerine analiz yapan ve uluslararası politikayı çözümlenmeye çalışan teorisyenlerin o dönemin revaçta olan idealizmden uzaklaşmasına neden olmuştur. Çünkü idealist yaklaşım uluslararası

politikayı açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu sırada idealizmi sorgulayan ve eleştiren ve uluslararası politikayı açıklamaya çalışan realist yaklaşım ön plana çıkmıştır.

Bir ülkenin dış politikası, bir taraftan kendi iç koşullarından etkilenirken, diğer taraftan da söz konusu ülkenin içerisinde yer aldığı uluslararası sistemin, dış dünyanın koşulları tarafından belirlenmektedir. Dış Politika, dahil olan aktörler, analiz düzeyi ve içerdiği konular itibariyle giderek kompleksleşen bir siyaset alanıdır. Dış siyasetin klasik güvenlik, ikili siyasi ekonomik ilişkiler, askeri ittifakların çok ötesinde genişleyen bir gündemi vardır. Dış politika analizlerinde genellikle yapı (structure) ya da (agent) aktörü önceleyen veya her ikisini de bir kombinasyon, bütünlük içinde ele almayı tercih eden çalışmaların sayısı artmaktadır. Yapı üzerinden dış politika ele alınınca neorealizm, gibi sistem teorilerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemin devletlerin politikaları üzerindeki etkisini irdelemesinden dolayı Waltz'un neorealist teorisinden özellikle sistem-dış politika ilişkisi açısından dış politika analizlerinde yararlanılmaktadır. Özellikle uluslararası sistemin Soğuk Savaş'taki mevcut yapısının aktör olarak Türkiye'yi Ortadoğu politikası açısından Bağdat Paketi üyeliğini nasıl etkilediğini yapı-aktör ilişkisi açısından incelemek için neorealist okulun bazı önermelerinden yararlanılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi dış siyasetinde önemli yer tutan Bağdat Paketi üyeliği, iki kutuplu uluslararası sistemin ne derece etkili olduğunu anlamada, güç/tehdit dengesi gibi neorealist önermeler faydalı olacaktır.

2. REALİST YAKLAŞIMIN TARİHSELVE KURAMSAL ARKA PLANI

Realist yaklaşım uluslararası ilişkilerde önemli bir yer teşkil eder. Uluslararası ilişkiler literatüründe teorik çalışmaların en yoğun olduğu ve ayrıca teorik yazımın ilk dönemlerden itibaren süren çalışmalarının ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır (Bull, 1972:30-55). Ayrıca realist kuramın temel metinlerinin sadece uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkışıyla eş zamanlı olmaması ve daha eskilere dayanması realizmin kuramsal temellerini sağlamlaştırmaktadır. Gerçi, ikinci dünya savaşından sonra idealist yaklaşımın uluslararası ilişkilerdeki durumu ve değişimi açıklamada yetersiz kalması ile birlikte realist yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Yalnız realizmin ortaya çıkışı sadece bu döneme ve bu dönemin düşünürlerine hasretmek uygun değildir. Çünkü realist yaklaşıma referans teşkil eden metinler yüzyıllarca öncesine dayanmaktadır. Bunların başında geleni Yunanlı tarihçi Thucydides'in "Peloponezya Savaşı Tarihi" adlı eseridir ve bu eser uluslararası ilişkiler alanında yazılmış ilk metin olarak kabul edildiği gibi realizmin ilk metinlerinden biri olarak ta kabul edilmektedir. Thucydides, Atinalılar ile Spartalılar arasındaki savaşın sebeplerine dair yaptığı analizler ile reel politığın klasik bir açıklamasını sunar gibidir.

Bunun dışında realist yaklaşımın referans aldığı en önemli kişilerin başında geleni kuşkusuz Nicholo Machiavelli'dir. Ayrıca Machiavelli, siyasetin siyasal kanunlarını ve onu açıklayacak siyasal kuramlar bulunabilir mi? sorusunu cevaplandırmaya çalışması dolayısıyla modern siyaset biliminin ve uluslararası ilişkilerinin temelini atan kişi olarak kabul edilmektedir (Waltz,1982:39). Floransa cumhuriyetinde bürokrat ve diplomat olarak görev yapan Machiavelli Kral Lorenzo di Meccini'ye siyasal gücün nasıl kazanılacağı ve nasıl devam ettirileceğine ilişkin değerlendirmelerini içeren "Prens" adlı eserini takdim eder.

Machiavelli, bu eserinde bir uluslararası politika geliştirmekten ziyade siyasetin bağımsızlığından hareketle siyasetin kendi kurallarına göre açıklanabileceğinin mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışır. Siyaset akıl yoluyla keşfedilebileceği gibi siyasal çıkarlarda ve şartlarda siyasetin kendine özgü kanunları çıkarılabilir (Waltz,1982:39). Bu yaklaşım daha sonra uluslararası ilişkilerdeki realistlerin temel referansını oluşturacaktır. Ayrıca Machiavelli'nin politika karşısındaki realist yaklaşımını şu ifadeleri net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Ama yaşanan biçim ile yaşanılması gereken biçim arasındaki mesafe öylesine büyüktür ki her kim ki olana gözlerini yalnızca olması gerekeni görür aslında nasıl yaşamasını değil nasıl canından olmasını öğrenir; zira senin tam karşıtın olan onca insan arasında her zaman ve her şeyde iyi insan örneği olmak istersen kesinlikle yitip gidersin" (Machiavelli, 1996:111).

G. H. Sabina, A History Of Political Theory (1973) adlı eserinde Machiavelli'in modern siyaset teorisindeki en önemli katkısının politikayı sekülerleştirerek kamusal alan ile özel alan arasını kesin olarak ayırması ve devletin ayrı bir birim olarak kilise gibi dinsel bir vesayetin altına girmemesi gerektiğini kesin bir şekilde dile getirdiğini belirtir (Yurdusev, 2001:41). Prens adlı eserinde devletin güvenliği üzerinde yoğun bir şekilde durmakta ve devleti elinde bulunduran kralın devletin devamı ve güvenliği için her türlü tedbire başvurmasını meşru olarak değerlendirmektedir. Machiavelli, başkalarının silahlarıyla ve ordularıyla kazanılan zaferin zafer olmadığını ve zafer için ancak bir devletin öz ordusunu kullanması gerektiğini belirtir. Çünkü "hiçbir devlet eğer kendi özünde bir orduya sahip olmazsa güvenlikte değildir, tüm yazgısı talihin eline teslim edilmiştir değil mi düşmanlıklar karşısında onu savunacak hiçbir güce sahip değildir" (Machiavelli, 1996:112). Bunların yanında Machiavelli'nin bir diğer özelliği din ve devlet işlerinin

birbirinden ayrılması gerektiğini ısrarla vurgulamasıdır. Machiavelli, “çağdaşlarının çoğunun aksine bu dünya ve öteki dünya kozmolojik ikilemini ve insan aklı ve iradesi arasındaki dünyevi ikilemi ortadan kaldırdı. Doğru akıl ve kaprisli irade ile şehvetli vücuda baskın çıkmaya çalışan saf ruhu düşünmek yerine aklın ortaya çıkardığı ilkelerin itici gücü olan iradeyi düşündü. İnsanın kendisini talihin kaprislerine maruz bırakmasına gerek yoktu. Berrak bir kafa ve güçlü bir irade olursa o vakit talih bir fırtına gibi zapt edilebilirdi” (Waltz,1982:39).

Machiavelli'nin dışında realist yaklaşıma referans kaynağı olarak ilham veren bir diğer kişide İngiliz filozof ve siyaset teorisyeni Hobbes'dır. Siyaset alanında ilk genel teori olarak kabul edilen Hobbes'ın Leviathan adlı eseri genel olarak iç politika üzerinde dursa da daha sonra bu fikirler realistler tarafından uluslararası ilişkilere de uyarlanmıştır. Hobbes, bu eserinde insan doğası üzerinde durur, insan doğasından hareketle devlet ve toplum kuramını geliştirir. Ayrıca Hobbes'un yaşadığı İngiltere döneminde toplumsal düzeni bozan siyasal ve dinsel çatışmaların yoğunlukta olduğu gerçeği göz önüne alındığında Hobbes'un kuramı daha iyi anlaşılabilir. Hobbes, kargaşanın ve krizlerin olduğu bu dönemde bu durumu çözecek formüller geliştirmeye çalışmış ve bu doğrultuda yazdığı Leviathan adlı eserini dönemin kralına takdim etmiştir. Hobbes'in şu açıklamaları kaygılarını ortaya serdiği gibi kuramının hangi kaygılarının sonucunda ortaya çıktığının da ipuçlarını gösterebilmektedir:

“Devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Burada şu açıkça görülür ki insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır. Çünkü savaş sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur; dolayısıyla savaşın doğasında zaman kavramı havanın doğasındaki gibi düşünülmelidir. Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa: savaşın doğası da çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesin eğiliminden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda barış vardır” (Hobbes, 1996:137-138).

Hobbes, devletin ve toplumun oluşumunu açıklamak için “doğa hali” kavramından hareket eder. Hobbes'e göre doğa halinde düzen ve hukuk yoktur. Doğa hali aynı zamanda bir “savaş hali”dir. Bunun nedeni insanın hırsı bencilliği ve buna bağlı olarak güç ve iktidar hırsıdır. Bu kaos ve çatışma halinden kurtulmanın tek yolu rasyonel bir varlık olan insanın kendi hırsı doğrultusunda kendini yönetme yetkisinden feragat edip yönetme erkini ve iradesini müşterek gücü temsil eden devlete devretmesiyle mümkündür. Hobbes, insan doğasından ve kişiler arası ilişkilerden hareketle devlet ve toplumun oluşumunu açıklar. Ancak uluslar arası ilişkilerde herkesi bağlayan bir gücün veya dünya devletinin varlığına değinmez. Çünkü devletlerarası çatışmalar aynı zamanda devletlere kazanç sağlar (Yurdusev, 2001:47).

Modern siyasal bilimler iki yaklaşımın yani insan ve toplum doğasına ilişkin iki yaklaşımın ve ekolleşen bu iki okulun birbirleriyle olan düşünsel çatışmalarının hikâyesi olarak ta değerlendirilebilir. Bunlardan biri siyaseti mantıklı ve ahlaki kriterler doğrultusunda değerlendirir ve her yerde geçerli kriterlerin var olduğuna inanır. Bir diğeri de buna karşılık olarak dünyayı güç eksenli açıklamaya yöneliktir. Bu yaklaşım spekülâtif değerlerden değil bizzat dünyadaki eylemlerimizden hareketle değerlendirmelerde bulunur (Morgenthau vd., 1981:110). Realizm bu ikinci yaklaşımdan beslenen ve bunun üzerine kuramını kuran ve bu kuramı uluslararası politikayı açıklamak için kullanan bir yaklaşımdır.

Realizmin felsefi temellerini oluşturan Machiavelli ile Hobbes'den esinlenen bir kısım kuramcılar ve siyaset bilimcileri ikinci dünya savaşından sonra idealist yaklaşıma alternatif olarak realist yaklaşımı ortaya atmışlardır. Özellikle E. H. Carr, 1939 yılında “Yirmi Yılın Bunalımı:1919–1939” (The Twenty Years Crisis:1919–1939) adlı eseri idealizmi sorgulayarak idealizmin yerine realist yaklaşımı uluslararası çözümlemede kullanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Politikayı etiğe üstün gören Carr, idealistlerin (liberaller) aksine etiği politikanın bir fonksiyonu veya uzantısı olarak görür. Buna göre yöneticiler güçlü oldukları için yönetmekte, yönetilenlerde zayıf oldukları için boyun eğmektedirler (Arı, 2002:143). Bilindiği gibi realistler uluslararası politikada etiğin geçerli olabileceğini ve dolayısıyla uluslararası bir hukukun oluşturulabileceği fikrini savunurlar. Çünkü idealistler veya liberaller de realistler gibi insanın doğal halini yani insan doğasına başvururlar ve insan doğasının özü itibarıyla barışçıl olduğunu kabul ederler. Dolayısıyla barışçıl bir doğal haline sahip olan insandan hareketle toplumsal düzenin ve siyasal düzenin doğası da barışçıldır sonucuna varırlar.

Böylece uluslararası politikada hukuki ve ahlaki normların geçerli olabileceğini de kabul etmektedirler. Realistler ise idealistlerin bu temel savlarını eleştirerek aksi açıklamalarda bulunmaktadır (Morgenthau vd., 1981:117). Realizm idealistleri tam da bu noktada eleştiri ve evrensel ahlaki ilkelerin olamayacağını

veya olsa bile bunun somut hareketlere uygulanamayacağını ve zaman ve yerin somut koşullarından etkilendiğini ileri sürerler (Arı, 2002:143). Ayrıca İkinci dünya savaşı sonrasındaki soğuk savaş sırasında popülaritesi artan realist yaklaşımın bu dönemdeki önemli temsilcileri Arnold Wolfers, Raymond Aron, George F. Kenan, Henry A. Kissenger gibi akademisyen ve devlet adamlarıdır. Bunların ortak kanısı uluslararası sistemin temelinde bir düzenin olmaması ve uluslararası siyasetle ilgilenenlerin olması gereken ideal uyumdan çok mevcut olan güç çatışmasını analiz etmek gerektiğidir (Sönmezoğlu, 2002:15).

Klasik realizmin önde gelen kurucuları Morgenthau ve Niebuhr'dur. Morgenthau ve Niebuhr'a dayanan klasik realizme göre bireylerin ilişkilerinde gücü ön plana alması ve güç ile çıkara dayalı bir ilişkiyi benimsemesi gibi devletlerde dış politikada güç ve çıkar peşindedirler (Arı, 2002:123). Realizmin uluslararası ilişkilerde ilk özgün kullanımı Hans J. Morgenthau ile başlamıştır. Hans j. Morgenthau'nun 1948 yılında yayınlanan "Uluslar Arası Politika: Güç Ve Barış Mücadelesi" (Politicians Among Nations: Struggle For Power And Peace) adlı yapıtı realist kuramın temel özelliklerini ortaya koymaya çalışır.

Morgenthau "Politics Among Nations" adlı eserinde "güç", "ulusal çıkar" ve "uluslararası politika" gibi temel kavramları kullanarak devletlerarası sistemi açıklamaya dönük tespitlerde bulunmuştur. Buna göre devletlerarası sistem ulusal çıkarlar gereği devletlerin güç mücadelesi verdikleri siyasal bir alandır. Dolayısıyla devletlerin nihai ve temel amacı güç elde etmektir. Bunun için güçlerini gösterecek veya arttıracak davranışlarda veya ittifaklara girerler (Arıboğan, 1997:32). Reinhold Niebuhr, "Moral Man And Immoral Society"¹ eserinde uluslararası politikaya kötümser yaklaşmakta ve güç ve çıkar alanı olarak nitelendirmektedir. Güç dengesi devletlerin diğerini algılamalarına bağlı olarak oluşmaktadır (Arı, 2002:144). Bununla birlikte siyasal liberalizme yönelttiği eleştirilerle Realist yaklaşımı uluslararası politikayı açıklamakta kullanan Edward Hallet Carr, Niebuhr, Mannheim ve Marksist gelenekten etkilenmiştir. Carr'a göre realist yaklaşım olguların dikkate alınarak bu olguların sebep ve sonuçlarının analiz edilmesidir (Sönmezoğlu, 2002:15). Carr'ın realizme ilişkin bu tanıtıcı ve tarif edici açıklamasından da anlaşılacağı gibi Carr, pozitivist bir epistemolojik çerçeveden realizmi açıklamaktadır.

Realist yaklaşım uluslararası politikayı açıklarken modern paradigmanın içinde kalarak ve modern paradigmanın ön kabulleri doğrultusunda kuramını sistematize eder. Dolayısıyla pozitivist bir yöntemle siyasi analizlerde bulunmaktadır. Realist yaklaşımın epistemolojik kökenleri pozitivist bilim anlayışından hareket etmektedir. Pozitivist bilim anlayışından hareket eden realistler insan doğasının siyasal davranışı nasıl belirlediği konusunda yetersiz kalması nedeniyle davranışsalci okul tarafından eleştirilmişlerdir (Tanrısever, 2011:143).

İnsan doğasını Hobbes'in etkisinde kalarak esas alan realistlere göre:

"İnsan unsurunun uluslararası politikaya yönelik önemli sonuçları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle insan unsuru, liberal ya da idealist yaklaşım ve teorilerden farklı bir boyutta ele alınmaktadır. Realistler insanın kötü, günahkâr ve ilişkilerinde gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olduğunu düşünmektedir. Realistlere göre, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler aracılığıyla barışın korunması pek kolay olmadığı için bir takım mekanizmaların gelişmesi gerekir. İşte bu çerçevede güç dengesi, bir devletin diğerleri üzerinde egemenlik kurmasını engelleyen önemli bir mekanizma olarak devreye girmektedir" (Arı, 2002:122).

2.1. Realizmin Temel Varsayımları

Uluslararası sistem fikri, uluslararası ilişkilerin merkezi temasını oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde tekil aktörlerin, bu aktörlerin seçeneklerini ve kararlarını etkileyen, algılarına şekil veren uluslararası bir bağlam içerisinde analiz etmek için ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Hobden, 1998:38). Uluslararası ilişkiler çalışmalarının en sorunlu alanlarından ve kavramlarından biri olan devlet genel olarak uluslararası ilişkilerin işleyişini ve doğasını anlamak için anahtar bir kavram olarak kabul edilmektedir. Realistler a priori yaklaşımlarında devlet veya ulus devlet olmadan uluslararası sistemin var olmayacağını kabul ederler. Dolayısıyla realist yaklaşım ve bu yaklaşımın yapacağı analizler ulus devletin bütünlüğünü vurgulamaktadırlar (Keyman, 2000:79).

Zaten realistler uluslararası ilişkilerde devleti merkeze alarak tüm gelişmeleri ve değişimleri bu merkezin minvalinden hareketle analiz etmeye ve açıklamaya çalışmaktadırlar. Devlete ve devletin politikalarını esas alan realizm devlete aşırı bir şekilde vurguda bulunmaktadır. Realizm devleti esas alırken insan doğasından ve bu doğanın değişmez niteliklerinden hareket eder. Dolayısıyla realizmin kavramsal çerçevesinde

¹ "Ahlaklı İnsan ve Ahlaklı Toplum", 1932 yılında ilk olarak yayınlanır.

(essential) özcu bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Buna göre insanın nasıl sabit değişmez bir özü varsa uluslararası ilişkilerinde sabit bir özü vardır (Eralp, 2001:86). Buradan hareketle uluslararası ilişkilerde belirleyici olarak kabul ettikleri devletinde değişmez bir doğası olduğunu ve dolayısıyla bu doğanın özüne vakıf olduğumuzda devletlerin iç ve özellikle dış politikalarının bilinebileceği, anlaşılabilceği varsayımından hareket etmektedirler. Dolayısıyla realizmde uluslararası ilişkilerin temel aktörü devlettir. Uluslararası politika devletle özdeşleştirilir ve temel çözümleme birimi ulus devletlerdir. Ulus devletler birbirine benzeyen yekpare bir mahiyet taşıdığından devletlerin iç yapıları pek dikkate alınmaz. (Eralp, 2001:79). Realistler devleti yek pare olarak değerlendirdiklerinden dolayı devletlerin birbirinden farklı olabilecek politik durumlarını ayrıca ıskalamaktadırlar. Bunun dışında ulus devletlerden başka birim kabul etmediklerinden uluslararası politikayı belirleyen veya etkili olan uluslararası örgütleri kabul etmemektedirler. Ulus devleti uluslararası politikanın belirleyici etkeni olarak kabul eden realistler çok uluslu şirketler, NATO ve BM gibi uluslararası örgütleri üye devletlerden bağımsız olmadıklarından dolayı aktör olarak kabul etmezler. Çünkü realist yaklaşımıcılara göre Modern dönemde uluslararası politikanın esas aktörleri olarak devleti kabul eden realistler, devletin politikalarını belirleyeninin ulusal güç ve çıkarları olduğu savını kabul ederler. Ulusal gücü esas alan realizm bu gücü oluşturan öğeleri doğal kaynaklar, coğrafya, ulusal moral, nüfus, diplomasi ve hükümetin niteliği olarak kabul etmektedir. Realistler için ulusal güç uluslararası politikanın belirlenmesinde ana eksen olup hem amaç hem de bir araç olarak uluslararası politikanın temelini oluşturmaktadır. Devletlerin uluslararası politikadaki güç hiyerarşileri buna göre oluşmaktadır (Arı, 2002:125-172). Dolayısıyla devletlerarası ilişkilerde bu güç hiyerarşisine göre belirlenmekte ve devam etmektedir. Güç hiyerarşisinin değişmesi ile birlikte ilişki düzeyleri de doğal olarak değişmektedir. Ayrıca devletleri bağlayıcı herhangi sabit bir değer veya normda mevcut değildir. Zaten realistler doğal halin anarşizmin hâkim olduğu bir durum olarak tasavvur ettiklerinden bu alanda herhangi bir değer veya ahlaki ilke yoktur. Dolayısıyla ahlaki anlayıştan hareketle uluslar arası ilişkiler düzenlenemez (Dağı, 2001:205). Onun için herhangi bir ahlaki kriterden hareketle analizde bulunmanın uluslararası politik ilişkileri çözemeyeceği ve anlaşılmasını sağlamayacağı ilkesini kabul etmektedirler (Morgenthau vd. , 1981:117). “Uluslararası ilişkilerde etik temelli eylem ve düşünce, Hobbes ve Machiavelli’ye dayanan ve uluslararası ilişkilerde moral söylemin anlamsızlığını, yersizliğini vurgulayan realizm tarafından sorgulanır”. Dolayısıyla insan hakları gibi konularda da realist bir yaklaşımçı olarak Morgenthau, bunun uluslararası eylemlerde pratikte mümkün olmadığını ifade eder (Dağı, 2001:221).

Realizmin önemli varsayımlarından biri devletlerin güvenliğini sağlayacak merkezi bir otoritenin olmaması dolayısıyla uluslararası yapı anarşiktir. Böyle bir yapı içerisinde her devlet kendi güvenliğini korumak zorunda olduğundan her devlet aynı şekilde davranarak kendi çıkarı doğrultusunda hareket ederler (Arı, 2002:127). Dolayısıyla uluslararası politikaya hâkim olan atmosfer anarşik bir niteliğe sahiptir. Esasında bu anarşik durum uluslararası ilişkileri zımnen düzene sokan bir anarşizmdir. Bu anarşizm içerisinde tek geçerli norm çıkardır ve ilişkiler devletlerin birbiriyle çakışan veya örtüşen çıkarları ekseninde dönmektedir.

Ayrıca uluslararası ilişkilerin doğası anarşik olmasının yanında bu anarşik durumdan işbirliği durumuna geçişi sağlayacak veya yapılacak herhangi bir işbirliğini güçlendirecek hiçbir devlet veya uluslararası güç yoktur (Weber, 2005:19).

Realist kuramın önde gelen sistemleştiricisi olan Morgenthau ve Thompsun realist yaklaşımın altı ilkesini ortaya koymaya çalışırlar. Buna göre (Morgenthau vd. , 1981:110-118) :

- ✓ Siyasal realizm toplum gibi politikanın kökleri de insan doğasındaki objektif yasalarca yönetilmektedir.
- ✓ Uluslararası politikanın manzarasını açıklamak için güç kavramı siyasal realizmin temel direğidir.
- ✓ Gücün her yerde geçerli olan objektif bir kategori olduğu tezidir.
- ✓ Siyasal realizm evrensel ahlaki ilkeleri kabul etmez. Siyasi istek ahlaki belirler.
- ✓ Evrensel ahlaki ilkelerin devletlerin dış politikasına uygulanmasının mümkün olmadığını çünkü bireyler ahlaki ilkeler için çıkarlarından taviz verebilirler ancak devletler için bu durum mümkün olmadığı gibi ulusları için bunu yapma hakları yoktur.

Siyasal olan kendi başına bağımsızdır dolayısıyla siyasal kriterlerin değerlendirilmesi gerekir. Bu şekilde realist kuramın temel ilkelerini belirlemektedirler. Klasik realizm emperyalist genişlemeyi ve yayılmacı politikaları devletler için doğal kabul etmektedir. Ayrıca devletlerin güçlerini arttırmaya yönelik her girişimlerini emperyalizm olarak kabul etmez. Çünkü devletlerin güçlerini arttırmak ve bunun için güç mücadelesi vermek uluslar arası politikanın doğası gereğidir. Realistler politik ve güvenlik konularının alçak

politika (low polity) dedikleri uluslararası ekonomik ve teknik konuları etkilediği ve ekonominin çerçevesini belirttiklerini söylemektedirler. Ayrıca hegemonik güç ekonomik koşulları kendi çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlendirmektedir (Arı, 2002:183-229). Dolayısıyla ekonomik gücü ikincil faktör olarak kabul ederek esas üzerinde durdukları konu veya güç askeri güçtür. Askeri güç ile oluşan hegemonya nihai aşamada ekonomiyi de yönlendiren ve belirleyen bir süreci oluşturur.

2.2. Klasik Realizme Yöneltilen Eleştiriler

Realizmi eleştirenlerden Robert Keahane ve Joseph S. Nye birlikte yazdıkları “Power And Interdependence” adlı yapıtlarında realizmin devlet merkezli yaklaşımını eleştirdikleri gibi uluslararası ilişkilerde devlet dışındaki aktörlerin varlığına işaret ederler. Ayrıca realizmin askeri güce olan vurgusunun yanında ekonomik gücünde belirleyici olduğunu vurgularlar (Eralp,83). Diğer taraftan realizme yönelik eleştirilerde bulunan kuramcılar genel olarak bu eksenin hareket etmektedirler.

Realizme yönelik eleştiriler sonucunda iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir Kenneth Waltz’ın devlet merkezli olan klasik realizmi bilimsel bir temele oturtmaya çalıştığı neorealist yaklaşımdır. Diğer de “neorealizmin yapısalçı çerçevesinden ayrılmamakla birlikte, yapısalçı görüşün determinist yaklaşımını eleştirmekte, yapıların yapısalçı dönüşümdeki belirleyici niteliğini sorgulamakta ve yapıların onu oluşturan edenlerle (agent) bir arada düşünülmesi gerektiğini ileri” süren yapısal realizmdir (Yalvaç, 2001:138). Realizm nasıl idealizm yaklaşımını eleştirerek idealizmin uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz kaldığı noktasından hareket etmişse aynı şekilde dünyadaki değişen gelişmeler sonucunda realizme yönelik eleştiriler yoğunlaşarak devam etmiştir. Bu eleştiriler neticesinde realizm kendini sigaya çekmiş, kuramsal çerçevesini ve metodolojisini sorgulayarak neorealist bir yaklaşıma doğru evrilmiştir. Eleştiriler hem realist kuram içerisinden gelmiş hem de dışarıdan gelmiştir.

Realist kuram içerisinden çıkan davranışsalcılığın realizme yönelttiği eleştiriler neticesinde realist yaklaşım daha sistemli çözümlenmelere gitmeye çalışmıştır. Davranışçılar, kuramlarını deneyimleri yapılmamış ve deneyime kapalı olan hipotezler üzerine kurmuş olduklarından dolayı realistleri eleştiriler. Davranışsalci okul epistemolojilerini apriori varsayımlar üzerine değil olguların gözlemlenmesine ve bu gözlemlenmelerden genellemelere varılması üzerine temellendirmektedir (Yalvaç, 2001:149).

Realist yaklaşımın devleti merkeze alan analizleri birçok sıkıntıyı gidermez. Özellikle ulus devletler tarihsel şartların bir ürünü olması dolayısıyla ulus devlet öncesi dönemi ile ulus devlet ötesi durumu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Özellikle realistler pozitivist bir episteme içerisinden konuştuklarından tarihe yaklaşım tarzları genel geçer ve yasacıdır. Dolayısıyla tarihi belirleyen tarih üstü etkenlere ve yasalara gönderme yaparak ve modern paradigma içerisinde kalarak çözümlenmelerde bulunmaktadırlar. Realizmin modern paradigmadan kaynaklanan sıkıntıları daha sonraki özellikle tarih üstü ve meta anlatıları toptan reddeden anti özcü postmodernist yaklaşımların hışmına uğramasına neden olmaktadır. Bunun dışında realistlerin uluslararası ilişkilerde devleti tek birim olarak aldıklarından devletlerin dışında olan ve uluslararası güç niteliği taşıyan uluslararası şirketleri ve organizasyonları dikkate almaması eleştiri konularının bir diğer başta gelenidir.

Bir de realizmin Amerika hegemonyasına ve çıkarlarına hizmet eden bir kuram olduğu iddiası var ki Amerika, güç politikalarının merkezinde bulunması itibarıyla realist yaklaşım tamda Amerika’nın çıkarlarına uygun düşmektedir. Ayrıca realist kuramcı Morgenthau’nun Chicago üniversitesinde profesörlük yaptığı sırada realist yaklaşımı sistemleştirmesi dolayısıyla Amerika’nın çıkarları doğrultusunda bir yaklaşım olduğu iddia edilmektedir (Bull, 2001:62).

3. NEOREALİZM: REALİZMİN REVİZYONU

Yukarıda realizmden neorealizme geçiş nedenleri üzerinde durmaya çalıştık. Bununla birlikte realist yaklaşımın Morgenthau’dan sonraki temsilcileri Kenneth Waltz, Robert Gilpin, Henri Kissinger, George Kennan, Stephan Krasner gibiler realist yaklaşımı değerlendirerek ve eleştirileri de dikkate alarak çağdaş koşullara uygun yeni yaklaşımlar ve açılımlar getirmişlerdir.

Neorealizmin temel prensipleri, Kennet Waltz’un 1979 yılında yayınlanan Uluslararası Politika Teorisi (Theory of International Politics) adlı eserinde ortaya konmuştur. Waltz, bu yapıtında klasik realizmin eksik noktaları üzerinde durmuş ve daha çok uluslararası politikanın temel aktörleri olan devletler üzerinde yoğunlaşmasını eleştirmiştir. Waltz’a göre herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisi yalnızca devletler değil aynı zamanda sistem üzerinde de yoğunlaşmalıdır. Başka bir ifadeyle, klasik realizm içinde yaşadığımız dünyayı belirsiz ve tehlikeli bir ortamda karar vermek zorunda kalan devlet adamları açısından açıklamaya

çalışırken, neorealizm daha çok uluslararası sistemin anarşik yapısı üzerinde yoğunlaşmakta ve bu durumun devlet davranışlarını nasıl belirlediğini anlamaya çalışmaktadır (Karabulut, 2011:48).

Waltz, Morgenthau'yu önce eleştirir ve onun "mantıklı bir teoriyi geliştirmenin olanağına inandığını ancak bu konuda da kuşkusunu gidermediği iddiasında bulunur (Waltz, 2000:1525). Morgenthau'da uluslararası bir sistemin içinde parçaları dikkate almadan dengeyi oluşturmaya yönelik bir eğilim olmuştur (Hobden, 1998:40). Önceleri devletin merkeziliğini kabul eden geleneksel realizmi benimseyen Waltz, daha sonraki eserlerinde "yapısal gerçekçilik" olarak ta bilinen "neorealizm" in teorik çerçevesini ortaya koymuştur. Neorealist modelinde Morgenthau'nun netleştirmedeği bir kısım noktaları vurgulayarak uluslararası yapının değişmez iki unsurunun olduğunu savunmuştur. Bunlardan biri devletlerarası sistemin hiyerarşik olmaktan ziyade anarşik olduğu; diğer ikincisi sistemin aynı işlevleri olan birimler arasındaki etkileşimden oluştuğudur. Uluslararası yapının değişmez yukarıdaki unsurlarının yanında sabit olmayan bir diğer üçüncü unsurda sistem içindeki devletlerarasındaki yeteneklerin dağılımıdır (Arıboğan, 1997:33). Neorealistler ilk olarak realistleri eleştirirken üzerinde durdukları konu klasik realistlerin aksine siyasi ve askeri gücün yanında ekonomik faktörlerin ve güçlerinde dikkate alınması gerektiği hususuna dikkat çekmişlerdir (Eralp, 2001:82).

Realizm geleneği içerisinde gelerek realizmi hem eleştiren hem de realizme yeni açılımlar getirerek neorealizmi sistemleştiren kişilerin başında geleni kuşkusuz Kenneth Waltz'tır. Kenneth Waltz, "Man, The State And War" eserinde neorealizmi sistemleştirmiştir.

Waltz'a göre teori, düzenli ve tekrarlanan öğelerle ilgilidir, umulmadık ve rastlantısal olayları açıklayamaz. Bundan dolayı her teoremin açıklayamadığı bazı noktaların bulunması normaldir. Bir teori için, olaylara ilişkin genel bir trendin anlaşılabilmesi, açıklanabilmesi ve hatta bazen konuya ilişkin tahminlerde bulunabilmesini sağlamanın yanında, bir sistemin nasıl işlediğinin ve kendisini nasıl yeniden ürettiğinin anlaşılmasına yardımcı olabilmek de önemli bir özelliktir. Waltz'a göre, neorealizm, uluslararası politika alanında teorik bir çaba için gerekli olan "uluslararası politikanın otonomisi"ni kabul etmekte ve ilk defa gerçek manasıyla ortaya koymaktadır (Sönmezoğlu,1995:100).

Waltz'un neorealizmini eskisinden ayıran belki de en önemli unsur uluslararası politikanın yapısalcı-sistemci analizidir. Bu kapsamdaki teorik çalışmalarda, sistemi oluşturan birimler, onların kapasiteleri üzerinde yoğunlaşmaktan daha çok uluslararası sistem üzerinde durulmaktadır. Devletlerin dış politikaları böyle bir perspektiften bakıldığında esas olarak ve sadece uluslararası sistem düzeyinde açıklanabilir. Waltz, uluslararası politika ile ilgili olayların nedenlerini birimler, devletler düzeyinde arayan görüşleri eleştirirken bu görüşleri "indirgemeci" olarak nitelemekte ve tarihin, devletlerin dış politikalarının rejimlerinden bağımsız oluştuğunu sergileyen birçok örnekle dolu olduğunu söylemektedir. İndirgemeci olarak eleştirdiği görüşleri Waltz devletlerin niyetleri ve eylemlerinin sonuçlarını birbirinden ayıramamakla suçlamakta ve aynı niyetlerin farklı sonuçlar yaratması olayını sistem düzeyinde açıklamanın mümkün olduğunu savunmaktadır. Uluslararası politikada, devletlerin iç yapılarında, sosyal, iktisadi ve teknolojik hayatın tüm kademelerinde oluşan tüm değişikliklere rağmen, uluslararası politika çok değişmemekte, var olan ilişki şekil ve kalıpları kendilerini sonsuzca tekrarlamaktadırlar. Bu sebeple de, uluslararası politika alanında teori oluşturmaya yarayacak nedensellikler uluslararası sistemde aranmalıdır (Sönmezoğlu, 1995:101).

Waltz'ın bilimsel realizmden ayrıldığı nokta yapının gerçekten var olduğunu inkâr etmesi ve yapının insan bilincinin ürünü olmasıdır. Ancak uluslararası sistemin bir yapı olduğunu da kabul eder. Bu yapıda devletlerin anarşik bir sistemde var olma mücadelesi vermesi bir endişe oluşturur. Bu endişe veya korku davranışları sınırlandırır ve koşullandırır. İşte yapı bu etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Yapı ontolojik olarak birimlerin etkileşimi sonucu kendiliğinden ortaya çıkar (Yalvaç, 2001:153). Waltz, uluslararası sistemin yapısını çözümlerken üç boyutunu esas alır (Wendt, 1998:98-99).

Bunlar:

- ✓ Sistemin düzenleyici ilkesi anarşidir.
- ✓ Birimlerin yani egemen devletlerin karakterleri aynıdır.
- ✓ Güç dağılımı sistemin özelliğidir.

Realizmin eleştirilmesi ve neorealizmin ortaya çıkışı soğuk savaş dönemine denk gelmektedir. Soğuk savaş sırasında uluslararası politikanın mahiyeti ve niceliksel öğeleri değişime uğrayınca daha önceki kuramlar bu değişimi açıklamada sıkıntı yaşadılar. İşte soğuk savaş sırasında Waltz'ın neorealist yaklaşımı realizmin açıklamakta zorluk çektiği değişimi açıklamak ve analiz etmek için ortaya çıktı (Little, 1997:65). Waltz

değişen politik yapıyı yeniden ancak klasik realizmin temel bir kısım hareket noktalarından da vazgeçmeyerek yani realist gelenekten kopmadan bu geleneğin paradigması içerisinde kalarak yeni yaklaşımlar getirmiştir.

3.1. Güç Dengesi

Klasik realizm insan ve toplum doğasından hareketle uluslararası ilişkileri açıklarken Waltz, realizme yeni bir yaklaşım getirmiştir. Bu anlayış klasik realizmden kopmadan uluslararası ilişkiler sistemini açıklamaktadır. Waltz'a göre uluslararası sistemde devletler üstü bir devlet olmaması sistemin anarşik yapısını oluşturur. Bu anarşik durum bütün devletleri bir güç ikilemi içinde bırakır ve bu şekilde hiç biri kendi güvenliğini diğerinin korkularını arttırmadan sağlamak zorunda kalır (Yalvaç, 2001:150). Kenneth Waltz, birimlerden hareketle uluslararası ilişkiler analizinde bulunur ancak sınıf çatışmasını veya ekonomiyi temel alan indirgemeci yaklaşımları kabul etmez. Buna karşı yapısalcı veya bütüncül bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirmeye çalışmıştır (Arı, 2002:89).

Waltz, siyasal yapıları ve ideolojileri farklı olan devletlerin neden benzer politikalar yürüttüklerini açıklamaya çalışır. Buna karşı Morgenthau, uluslararası ilişkiler analizinde birimleri (devlet, birey) devletin dış politikasını insan doğası ve devlet adamlarının rasyonel davranışlarından yola çıkarak analiz eder ve savaş, emperyalizm gibi uluslar arası konuları devletlerin çıktısı olarak değerlendirir (Arı, 2002:103). Waltz ise yukarıda vurgulandığı gibi indirgemece yani tek nedene dayalı açıklamalardan sakınır ancak bütüncül bir bakış açısı yakalamaya da çalışır. Aynı zamanda Neorealitleri geleneksel realistlerden ayıran temel noktalardan biri Waltz'ın kullandığı "sistemin yapısı" kavramıdır. Waltz'a göre devletlerin davranış kalıplarını anlamak için sistemin yapısını anlamak gerekir (Ariboğan, 1997:33).

Waltz reel politiğin unsurları üzerinde durur ve geliştirdiği reelpolitik perspektifle neorealist yaklaşımını temellendirir. Şu yargı Waltz'ın reel politik yargısını ortaya koymaktadır. "Hükümdarın ve daha sonra devletin çıkarı hareketin itici gücüdür; siyasetin gerekleri devletin kurallara bağlı olmayan rekabetlerinden doğmaktadır; bu gerekere dayanan politik hesaplar rasyonel siyasetlerin keşfine yardımcı olur; siyasetin değerinin en son tespiti başarıdır ve başarı devleti korumak ve güçlendirmek olarak tanımlanmaktadır (Waltz, 1990:26). Görüldüğü gibi Waltz, bu değerlendirmesinde Machiavelli'den ciddi bir şekilde paralel olduğu ve reel politik yaklaşımını ortaya koyarken klasik realizmden temelde bir kopmanın yaşanmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca uluslararası ilişkileri "güç dengesi" ekseninde değerlendiren Waltz, şu şekilde devam etmektedir: "reel politik dış politikanın yürütülme yöntemlerini gösterir ve onlar için mantiki esaslar ortaya koyar. Güç dengesi, bu yöntemlerin yol açtığı uluslararası sonuçları açıklamak iddiasındadır. Daha doğrusu, bu kuramın yapması gereken şeydir. Eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal bir kuramı varsa, bu güç dengesi kuramıdır" (Waltz, 1990:26). Reel politik ile güç dengesi arasında bir ilişki kurarak reel politiğin yöntemi belirlediğini güç dengesi kuramının ise uluslararası politikayı anlamak için kullanmıştır.

Yine Waltz'a göre güç dengesi kuramı, "devletlerin ilgi alanları ve güdeleri hakkında izahlar yapmaktan çok, varsayımlar yapar. Onun açıkladığı şey bütün devletler için geçerli olan kısıtlamalardır. Güdülerin ve kısıtlamaların birleşerek nasıl politikalar oluşturduğunu anlamak için bilinmeyen ögenin, devletlerin kendi özelliklerinin, hesaba katılması gerekir" (Waltz, 1990:26). Güç dengesi kuramına göre "gerektiğinde, devletler ortak çıkarları doğrultusunda, genellikle askeri güvenlikleri çerçevesinde, diğer ya da diğerlerine karşı ittifak kurabilirler, bu ittifak oluşumları bir caydırıcılık unsuru olarak 'güç dengesi'nin kurulmasına ve dolayısıyla 'uluslararası arena'da bir istikrar sağlanmasında rol oynayabilirler" (Pamukçu, 1998:172). Aslında nasıl klasik realistlerin uluslararası ilişkilerin doğasının anarşik olduğunu ifade ederek bu anarşik durumun ayrıca dengeyi sağladığını iddia ettikleri gibi Waltz'ın güç dengesi kuramı da bir denge oluşturduğu iddiasındadır.

3.2. Klasik Realizm ve Neorealizm

"Klasik realistler gücü uluslararası politika ve dış politikanın başlı başına bir amacı olarak görmekteyken, neorealistler gücü devletin temel amacı olan hayatta kalma ve varlığını sürdürme amacını gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak değerlendirmektedir" (Arı, 2002:130). Neorealitlerin gücü araçsallığa indirgemeleri veya belirleyiciliğini muhtemel bir düzeye çekmeleri ile devletlerin uluslararası politikadaki davranışlarına ilişkin çözümlenmelerinde diğer faktörleri de özellikle ekonomiyi dikkate almalarında etkili olmuştur. Neorealitlere göre "uluslararası politika ancak, geleneksel realizmin birim düzeyindeki açıklamalarına, yapının etkilerinin eklenmesi halinde anlaşılabilir olacaktır. Bir başka deyişle sistemin temel aktörleri devletler olmakla birlikte, devletçe oluşturulan bu sistemin yapısı, devletlerin (aktörlerin) davranışlarını açıklama

açısından bir ‘sine qua non’ dur” (Arıboğan, 1997:35). Ayrıca Neorealistlerden “Robert Gilpin’in bu analize katkısı, devletlerarası sistemdeki değişikliklerin devletlerarasındaki güç dağılımındaki kaymalardan kaynaklandığı şeklindeki iddiası olmuştur. Gilpin’e göre devletlerin güç kapasiteleri ekonomik ve teknolojik farklılıklara bağlı olarak eşitsiz bir oranda gelişmektedir. Sonuç olarak sistemde dengesizlikler oluşmakta ve hegemonyacı güçlerin statükoyu korumaları daha da zor hale gelmektedir”. Gilpin’in bir diğer önemli özelliği devletlerarası ilişkilerde ekonomik faktörlere vurgu yapmasıdır (Arıboğan, 1997:34).

Klasik realizm daha çok askeri ve politik ilişkilere yoğunlaşarak ekonomiyi ve ekonomik ilişkileri göz ardı etmiştir. Neorealizm ise askeri ve politik güçle birlikte ekonomik boyuta da vurgu yapmaktadır. Ayrıca ekonomik çatışmalar ve çelişkiler üzerinde durdukları gibi sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerle de ilgilenecek uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır (Bostanoğlu, 1999:86-87). Bununla birlikte neorealistler devlet ve uluslararası sistem arasında da ilişki kurarak “devletlerin davranışı devletlerin uluslararası sistemdeki pozisyonunu yansıtır. Devletlerin çıkarları ve stratejileri onların sistem içerisindeki izafi durumuna da bağlıdır. Bu yüzden de her bir devlet sistem içerisindeki izafi pozisyonu en azından sürdürmek amacındadır” saptamasında bulunmuştur (Çalış, 2006:15).

Neorealistler devletin hegemonya kurma ve hegemonyasını artırma çabasını uluslararası ilişkilerin ilgi alanına doğrudan katmışlardır. Neorealistlerin en önemli yeniliklerinden biri daha önce güç mücadelesinden soyut biçimde ele alınan ekonomik dinamiklerin gerisindeki hegemonyayı kurmak için verilen güç ve siyaset mücadelesine dikkat çekilmesidir (Bostanoğlu, 1999:95). Realistler ile neorealistler arasındaki farklardan biri insan doğasına ilişkindir. Realistler Morgenthau’ndan etkilenerek insan doğasının temelde kusurlu olduğunu ve doğuştan gelen günahla malul olduğu iddiasından vazgeçmezler (Weber, 2005:16).

Realistler ile neorealistlerin birbirinden ayrıldıkları noktaların olduğu gibi ortak noktaları da vardır. Bu ortak özellikleri şunlardır: Devletler uluslararası politikanın temel aktörleridir. Devletler uluslararası politikadaki güç durumlarını yaygınlaştırmak ve sürdürmek için çaba gösterirler. Uluslararası sistem düzeni sağlayacak merkezi bir otorite bulunmadığından anarşiktir (Arıboğan, 1997:35).

4. TÜRKİYE’İN BAĞDAT PAKTI ÜYELİĞİ

Soğuk Savaş döneminin ideolojik iki kutuplu dengesi içerisinde, Ortadoğu komutanlığı belirli bazı merhalelerden geçerek, Bağdat Pakıtına dönüşmüştür. Ortadoğu bölgesinde bir savunma sistemi oluşturma fikri Doğu-Batı mücadelesine ek olarak İngiltere’nin genelde Ortadoğu’dan özelde ise Süveyş kanalından çıkmak istemeyişinden kaynaklanmaktadır. İngiltere’nin bölgeden çekilmek istememesinin nedeni Sovyet Rusya’nın İran, Türkiye ve Yunanistan’ı kendi kontrolüne alarak Ortadoğu’ya nüfuz etmeyi istemesiydi. Akabinde 1948 Arap-İsrail Savaşı’nın çıkması İngiltere’nin Ortadoğu’dan çıkmak istememesine sebep olmuştur. İngiltere, Amerika ve Fransa Arap-İsrail çatışmasını önlemek hedefiyle 25 Mayıs 1950’de bir bildiri yayınlamaya Ortadoğu ülkelerine silah ambargosu uygulama kararı almışlardır. Her üç devlet de Ortadoğu ile yakından ilgilenmişlerdir. Amerika ve İngiltere arasında Süveyş’te bir Ortadoğu Komutanlığı kurma düşüncesi Haziran 1951’de oluşmaya başlamış ve Türkiye’yi de bu komutanlığa almaya karar vermişlerdir. Türkiye bölgede stratejik bir konuma sahipti. Ayrıca hem Müslüman hem de Batı taraftarıydı. Kurulacak bir paktın sadece Batılı üç devlet arasında olması Mısır’da Batı emperyalizmi imajını güçlendirebilirdi. Eğer Arap ülkelerinin katılımı sağlanabilirse bölgede Batı’nın askeri varlığı da korunmuş olacaktı. Ortadoğu’da Sovyet tehlikesinin oluşmasıyla birlikte Avrupa’nın siyasi savunmaya geçmesi Türkiye’nin bölgedeki önemini arttırmıştır (Umar, 2013:11-12).

John Foster Dulles 1953 yılından itibaren Ortadoğu başkentlerini dolaşarak Eisenhower yönetiminin stratejisi ekseninde Sovyet tehdidine karşı bölgesel bir gruplaşmayı teşvik etmesi neticesinde SSCB’yi güneyden çevreleyen güçlü “Kuzey Kuşağı” ülkelerini kapsayan bir pakt kurulması öngörülmüştür. 1955 yılında ise Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve İngiltere’den oluşan Bağdat Pakıtı kurulmuştur. Paktın mimarı olan ABD ise hem SSCB’yi bölgede benzer oluşumlar oluşturmaya sevk etmemek için hem de İran, Irak ve Pakistan tarafından tanınmayan İsrail’in giremeyeceği bir ittifaka dahil olarak bu müttefikini kaybetmek istememiştir. Buna karşılık Türkiye’yi NATO üyesi olarak Ortadoğu’da Batı karşıtlığını geri planda tutabilecek ve Batı güvenliğini bu bölgede güvence altına alabilecek lider ülke olarak görmüştür (Türkmen, 2012:87).

Türkiye ile Pakistan arasında 1954 yılında görüşmeler başlamıştır. Cumhurbaşkanı Bayar, ABD’ye gerçekleştirdiği ziyarette, Türkiye’nin bu anlaşmanın yapılması hususunda istekli olduğunu belirtmiştir. 2 Nisan 1954’te ise Dulles’in telkinleri ile Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye-Pakistan Anlaşması’ndan sonra, diğer Ortadoğu devletlerinden Irak ve İran’ın da anlaşmaya katılmaları için Türkiye yoğun bir diplomatik çabaya girişmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Amerika

seyahatinde, Türkiye'nin dost ülkelerle daha siyasi ve askeri bağlar kuracağını belirtmiştir. Menderes Eylül 1954'te ise Arap devletleri ile ilişkilerin giderek daha iyileştiğini ve onlarla bir savunma paktı kuracaklarını söylemiştir. Ayrıca Arap devletlerine çağrıda bulunarak güçlü bir savunma sisteminin kurulabilmesi için Arap devletlerinin hür dünya ile yakın işbirliği yapmalarını istemiştir. Menderes'in bu tutumunu etkileyen unsur ABD'nin Ortadoğu politikasını her ne pahasına olursa olsun yürütmek istemesi olmuştur (Sander, 2016:183).

Tüm bu hazırlıklardan sonra Menderes, asıl imza töreni için 23 Şubat'ta Irak'a gitti ve Bağdat Paktı 24 Şubat 1955'te törenle imzalanmıştır. Türkiye'nin böylece Arap Birliği'nden bir ülkenin pakta katılımını başarmış olması bu ülkeler arasında büyük bir tepkiye yol açmıştır. Mart 1955'te ise Suriye ile ilişkiler iyice bozulmuştur. Mart ayı sonunda ise İngiltere Bağdat Paktı'na katılmıştır. Ardından İran ve Pakistan'la yeni görüşmeler yaparak bu ülkeler de pakta davet edilmiştir. İran'ın olumlu tutumundan sonra Pakistan da 1 Temmuz 1955'te bu davetini kabul ettiğini resmen bildirmiştir. Böylece Demokrat Parti Hükümetinin büyük çabaları sayesinde Ortadoğu bölgesinde Batı çıkarlarını savunan yeni bir Atlantik Paktı gerçekleştirilmiş oldu (Eroğul, 2014:152).

Türkiye, Bağdat Paktı'nın beş üye ile kurulmasından sonra tüm Arap ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemesi için en çok çaba gösteren ve bu konuda liderlik yapan ülke olmuştur. Hatta başbakan Menderes Mısır ve Suriye ile işbirliğinin mümkün olduğuna inanıyordu. Suriye'ye üye olmasında baskı yapmak için, bu ülkeyi tehdit etmekten ve Suriye sınırına askeri teçhizat yığmaktan geri durmayacaktı. Diğer taraftan Menderes, Bağdat Paktı resmen sona erinceye kadar Amerika'nın pakta katılacağı yönündeki inancını da kaybetmeyecektir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Arap ülkelerini pakta çekebilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur (Uslu, 2016:106). Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı Zorlu eşliğinde Ürdünlüleri pakta katılmaya teşvik etmek üzere Amman'a gitmiştir (Mütercimler ve Öke, 2004:182).

Mısır Başbakanı Nasır, Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunması konusundaki işbirliği çağrısını iki sebepten dolayı reddetmiştir. Birincisi, Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileridir. İkincisi ise, Türkiye'nin Ortadoğu'daki bir savunma paktının İngiltere'nin, ABD'nin ve Fransa'nın desteği ile önderlik üstlenmesidir (Bağcı, 2014: 65). Mısır ve Suriye Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla provoke edilerek Sovyetler Birliği'nden savunma ve ekonomi alanlarında yardım almaya başlamıştır. Dolayısıyla Bağdat Paktı Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızması yönünde bir engel görevi göremediği gibi oluşturulan yeni ortamda Ruslar çok kolay bir biçimde pakta kızan Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirebilmişlerdir. Sovyet Rusya kendisini Arapların dostu olarak sunma fırsatı bularak Batının bölgedeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. Türkiye açısından Bağdat Paktı, geleneksel Ortadoğu sorunlarına karışmama siyasetinden bir ayrılma olarak ortaya çıkmaktaydı (Uslu, 2016:106).

Sonuç olarak Türkiye'nin dış politikası Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği bölgesel ve küresel jeo-stratejik bağlama bir tepki olarak ortaya konulmuştu. Türkiye Ortadoğu bölgesinde Bağdat Paktı'yla Sovyet karşıtı blokun inşasında ABD'nin en yakın müttefiki olarak davranmıştır. Türk karar vericiler Türkiye'yi katı bir şekilde Batı ittifak sistemine yaklaştıran Rus korkusundan ve ideolojik boyutta saflaşmanın kaçınılmaz olmasından dolayı bu rolü oynamak durumunda kalmıştır (Kösebalaban, 2014:174).

5. SONUÇ

Realist yaklaşımın ve bu geleneğin bir revizyonu niteliğini taşıyan neorealizmin temel ve genel çerçevesi içerisinde kalınarak uluslararası politikayı ve bu politikanın günümüzdeki muhtelif veçhelerine ilişkin değerlendirmeler devam etmektedir. Yani kuram tüm eleştirilere rağmen hala uluslararası politikayı açıklamaya ve çözümlenmeye çalışan dinamik bir damarı ihtiva etmektedir. Neorealistlere göre devlet davranışları güç ve tehdide göre belirlenmektedir. Anarşinin olduğu bir ortamda temel birimler olan devletler egemenliklerini korumak için hayatta kalmayı arzulamaktadır. Devletlerin esas olarak kendi güçlerine dayanmak durumunda oldukları bir sistemde güvenlik, ekonomik kazanç ve diğerlerinden çok daha önce gelmektedir. Önceki dönemlerdeki mesafeli tutuma nispeten Demokrat Parti dönemindeki (1950-1960) ani denilebilecek on yıla yakın dış politika o dönemdeki kültürel açılımla, ekonomik politikalarla ya da liderin kişisel tercihi, siyasal kültür gibi iç sebeplerle açıklamak sistemsel etkilere göre daha zayıf kalmaktadır. Sovyetler Birliği'ne karşı güvenlik arayışı dış siyasette Demokrat Parti hükümetlerini harekete geçirici en önemli faktör olurken, o dönem karar vericiler de neorealizmin pek çok önermesini içselleştirmişlerdir.

Ulusal güvenliğin temel, askeri gücün ön planda olduğu, büyük güçlerin en önemli aktörler olduğu, iki kutuplu dünyanın statükonun garantisi olduğu gibi neo-realistlerin dünya siyasetini anlama ve temsil etme biçimleri o dönem Türk siyasetçilerinin dünyayı okumalarına denk gelmiştir. O sebeple Ortadoğu'da Batı ile

birlikte, özellikle ABD ile birlikte hareket etmesi doğal bir süreç olarak görülmüş ve Bağdat Paktı'na girmesi için Suriye, Ürdün gibi ülkelere baskı yapabilmektedir.

Bu süreçte Türkiye, önce NATO üyeliğini garantilemek için İngiltere liderliğindeki Batı adına bölgede kurulmaya çalışılan 1951 Ortadoğu Komutanlığı sonrasında Ortadoğu savunma örgütüne dahil olmuştur. Bunların tümü amaçladıklarını karşılamak açısından ardi ardına başarısız girişimler olsalar da Türkiye'nin uluslararası güç dengesine gösterdiği duyarlılık sonucunda bu ittifaklara girişi dış politikada sistemsel etkiyi görmek açısından önemlidir. Örneğin Bağdat Paktı'nın kurucu üyesi olma sistemsel etkilerle dış politikada alınan radikal bir karar olarak düşünülebilir. Bu kararı ile NATO'ya üyelik sonrasında kutuplaşmanın yarattığı tehdit algısını Türkiye bölge siyasetine yansıtmiş oluyordu. Bazı zaman güç dengesi bazen de tehdit dengesi ile okuyabileceğimiz bir dış politika gözlemlenebilir. İki kutuplu sistem olmayıp güvenlik kaygısı dış politikada bu kadar öne çıkmasaydı toplumsal talep ya da lider kararıyla böyle bir paktın oluşturulması kararının uygulandığını görmek belki imkânsız değil fakat çok daha zor olacaktı. Ortadoğu ülkelerinden bir tehdit algılayarak bir bölgesel ittifaka katılmaktan ziyade, iki kutuplu dengenin bölgede Sovyetler lehine değişeceği endişesi Türkiye'yi bölgede Bağdat Paktı gibi bir bölgesel pakta taraf olmaya itmiştir.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Güç, Hegemonya, İşbirliği, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (1997). Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Der Yayınları, İstanbul.
- Bağcı, H. (2014). Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, Der Yayınları, Ankara.
- Bostanoğlu, B. (1999). Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Yayınları, Ankara.
- Bull, H. (1972). "The Theory Of International Politics 1919-1969" In B. Porter (ed). The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969. Oxford: Oxford University Press, pp. 30-55.
- Çalış, Ş. H. (2006). "Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların Ve Tarihin Alacakaranlığı", Uluslararası Örgütler Ve Türkiye, Editör: Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, Konya: Çizgi Kitabevi, s.1-33.
- Dağı, İ.D. (2001). "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik Ve İnsan Hakları", Devlet Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der: Atıla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, s.185-226.
- Eralp, A. (2001). "Uluslar Arası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm Realizm Tartışması", Devlet Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der: Atıla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, s.57-88.
- Eroğul, C. (2013). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İstanbul: Yordam Kitap.
- Hobbes, T. (1996). "Leviathan", Çev: Asena Günalp, Uluslararası İlişkiler Ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme, Der: Howard Williams vd. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hobden, S. (1998). International Relations & Historical Sociology: Breaking Down Boundaries, Florence, KY, USA: Routledge.
- Keyman, E. F. (2000). Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Çev: Simten Çoşar, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kösebalaban, (2014). Türk Dış Politikası, (Çev. Hüsamettin İnanç), BinBang Yayınları.
- Little, R. (1997). "International Relations And The Triumph Of Capitalism", International Relations Theory Today, Edited By: Ken Booth And Steve Smith, Cambridge: Politiy Pres, pp.62-88.
- Machaivelli N. (1996). "Prens", Çev: Zana Çitak, Uluslararası İlişkiler Ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme, Der: Howard Williams Vd. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Morgenthau, H. J. ; Thompson, K. W. And Clinton, W.D. (1985). Politics among nations: The struggle for power and peace.
- Mütercimler, E. ve Öke, M. K. (2004). Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Alfa Kitap, İstanbul.

- Pamukçu, K. (1998). “Küresel Isınma Örneğinde Uluslararası Ekolojik Yaklaşım-Uluslararası Politikada Yeni Bir Bakış”, Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, s.426-448.
- Sander, O. (2016). Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, İmge, Ankara.
- Sönmezoğlu, F. (2002). Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul.
- Tanrısever O. F. (2001). “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması”, Devlet Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, s.89-129.
- Türkmen, F. (2012). Türkiye ABD İlişkileri, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Umar, Ö. O. (2013). Bağdat Paktı, Ankara.
- Uslu, N. (2016). Çatlak İttifak: 1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri, Nobel.
- Yayıncı, F. (2001). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, Devlet Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, s.149-156.
- Yurdusev, A.N. (2001). “Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, Devlet Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der: Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, s.15-55.
- Waltz, K. (1982). “Uluslararası İlişkiler Kuramı”, Uluslararası İlişkiler Kuramı Ve Dünya Siyasal Sistemi İçinde, Çev. Ve Der: Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.3-95.
- Waltz, K. N. (1990). “Realist Thought And Neorealist Theory”, Journal of International Affairs, 44 (1), pp.31-37
- Weber, C. (2005). International Relations Theory, : A Critical Introduction, New York: Routledge.
- Wendt, A. (1999). Social Theory Of International Politics, Cambridge: Cambridge University Pres.